

TÜRKİYE'DE VE BATI'DAKİ MEDENİYET KAVRAMLARINA ZİHNİYET- ÖZGÜN SOSYAL BİLİM-İKTİSAT ETKİLEŞİMİ BAĞLAMINDA YAKLAŞIM

Osman ŞİMŞEK*

Öz:

Günümüzde Batı liberal toplum bilgisinin ürettiği sosyal bilgi anlayışına bağlı kalınma adına Türkiye'de, özgün sosyal bilimden hareketle sosyal düşünce geliştirme zafiyeti oldukça yaygınlık kazanmıştır. Bu tür zafiyet toplumun özgün değerlerini merkeze alarak kalkınabilmesinin önünü tıkamaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada, özgün sosyal bilim ve onun kavramsallaştırmaları çerçevesinden hareketle; medeniyet, zihniyet, iktisat gibi temel sosyal bilim araçlarının Batı liberal zihniyetindeki anlamsal çerçevesine göre nasıl farklılıkları taşıyabildiğinin mukayeseli analizi yapılmak istenmektedir.

Konu başında da belirtildiği gibi sözde insanilik ürettiği gibi görünen Batı medeniyetinin retorikine tek taraflı açıklamalarını mutlak doğru gibi benimsettirici/benimseyici türden bilgi kirlenmesi ağına takılmamak için, milli devlet anlayışının, milli bütünlüğün bu süreçten zarar görmemesi için bu tür ve benzeri kavramları, kendi kültür ve zihniyet dünyamıza göre tarihsel, kültürel, milli muhtevalı sosyal bilim anlayışını geliştirmek gereği belirlemektedir. Ancak böyle yapılması sonucu, söz konusu kavramlara karşı milli refleksin diri tutulabilmesi mümkün görülmektedir. Bunun sağlanması ile de, hakim medeniyetin sosyal bilim anlayışına bağımlı olarak sadece O'nun konuşurmak istediklerini değil, özgün medeniyet, kültür ve zihniyet dünyamızı yansıtan sosyal bilim anlayışına göre konuşmak istediklerimizi, kendi anlam dünyamızın diliyle gerçekleştirilmesi muhtemel görülmektedir.

Bu amacın gerçekleştirilmesi için öncelikle çalışmada tenkit edilen sosyal bilim anlayışının temel öncüllerine değinilen açıklamalara gerek duyulmaktadır. Böylece bir yandan da incelemedeki metodik yöntem izahatı yapılarak konu derinleştirilmek istenmektedir.

Bu yaklaşım, Batı medeniyetinin toplum görüşünün ve onun sosyal bilim anlayışının da günümüzdeki yaşanan finans kapital krizini de bu çerçevede değerlendirilmesine yönlendirebildiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Zihniyet, İktisat, Özgün Sosyal Bilim.

* Yrd.Doç.Dr.,Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, osimsek@gazi.edu.tr

AN APPROACH TO CIVILISATION CONCEPTS OF TURKEY AND WEST WITHIN THE CONTEXT OF THE INTERACTION BETWEEN MENTALITY-AUTHENTIC SOCIAL SCIENCE AND ECONOMICS

Abstract:

Today, the infirmity of the inability to develop social thought by relying on authentic social science in Turkey, which is resulted from the dependence on the social knowledge that was produced by western liberal society has become widespread. This kind of weakness blocks the way of development through authentic social values. Because of this, I try to make a comparative analysis of how the main tools of social science like civilisation, mentality and economics can carry differences according to meaning frameworks of western liberal mentality from the perspective of authentic social science and its conceptualizations in this study.

It is necessary to develop a kind of social science which is historical, cultural and national in content and derived from our world of mentality and culture in order not to be trapped to the rhetoric of the Western Civilisation, as we mentioned in the title it seems to produce humanitarianism, which tries to show its unilateral declarations as canonic truths and to save our understanding of nation state and national unity. Only by doing this, it will be possible to keep alive national reflex against those concepts. Through this way it will be probable to speak about things according to a kind of understanding of social science which reflects our authentic world of civilisation, culture and mentality by the language of the our world of meaning, and not to speak about the things that it tries to impose upon us.

In order to realize this aim, it is needed to explanations about the main premises of criticized understanding of the social science. In this way, by providing methodic explanations, I want to reach deeper insight about the topic. It can be said that this approach also can help the analysis of the current crisis of finance capital within the context of the societal view and social science understanding of the Western Civilisation.

Keywords: Civilization Mentality, Economy, Original Social Science

GİRİŞ

1990'larla birlikte yoğun olarak dünya gündemini işgal eden küreselleşme olgusu, dünyayı "Pax -Amerikan" (Amerika'nın önderlik ettiği liberal uluslararası düzenin birliği) nı sağlamak adına; mikro milliyetçi hareketleri, etnik milliyetçilik, insan hakları ve özgürlükler kavramlarını dünya ölçeğinde oldukça yoğun olarak kullandı. Bu kendine göre (Pax-Amerika) kavramlaştırma çalışmaları sonucunda dünyada yer yer çatışmalar, savaşlar (ABD-Afganistan (Taliban), ABD-Irak,...) hep;etnik kimlik, milli kimlik,milliyetçilik,kültürel kimlik, insan haklarını geliştirme, özgürlüklerin sağlanması ve liberal demokrasinin ilkelerinin gerçekleştirilmesi ve

yaygınlaştırılması adına yapılmış meşruiyetine oturtularak açıklanmıştır. Oysa Pax-Amerikan mahreçli küreselleşme, dünya toplumlarını ekonomik bağlamda; Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve finans-kapital aracılıklarıyla“suni kıtlıklar” oluşturarak toplumları sömürdüğü görülmektedir (Chossudovsky, 1999:81). Bu sömürü 20 ve 21.yüzyılda dünya ölçeğinde adaletsizliği, zengin ve fakir ülkeler arasında gelir dağılımının farkının anormal açılmasını ve bunun tabii sonucu olarak, gerek siyasal alanda ve gerekse de bireysel alanda adaletsizliği, hak sömürsünü yani“zulüm”ü ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler sonucunda ağırlıklı olarak Batı dışı toplumlar da; savaş, sömürü, yoksulluk ve “suni kıtlık” oluşturulmasından dolayı kan, acı, ızdırap ve sahipsizlik içinde bulunmaktadır.

Küreselleşmenin siyasal açıdan Pax-Amerika’yı gerçekleştirmedeki aracı ise etnik milliyetçilik hareketlerini ortaya çıkarmak, bunları beslemek, geliştirmek ve parçalayarak hegemonya kurmaktır. Bu konuda kullandığı temel kavramlar ise “Batı demokrasisi”, “İnsan hakları”, “Özgürlükler”, “Serbest Piyasa” dır.

Sosyologlar sosyal bilim alanında üç temel paradigmadan bahsederler. Bunları fenomenolojik paradigma, pozitivist paradigma ve bağdaştırıcı paradigma olarak ifade edilebilir.

Pozitivist ve fenomenolojik paradigmanda kültür kavramı bir analiz aracı olarak iki boyutlu değerlendirilir. Bunlar kültürün maddi ve manevi yönleridir.” Maddi kültür tanımında üç paradigma için de bir sorun yoktur. Hepsi ilk adımda aynı şeyi söyler. Fakat değerler ve davranış normlarını kapsayan manevi kültür söz konusu olduğunda pozitivist paradigma davranışları ve kuralları, fenomenolojik paradigma ise değerleri manevi kültür olarak tanımlar” (<http://www.akmb.gov.tr/kuramsalcerceve>).

Bağdaştırıcı paradigma ise her ikisinden farklı olan temel bir bakışla kültürü iki boyutlu değil, üç boyutlu olarak ele alır. Böylece, bu paradigmanda kültür, iç içe geçmiş üç boyutlu bir olgu olarak ele alınır. Pozitivist paradigmanda ise kültür, iki parçalı ele alınmaktadır. Bütünleştirici paradigmanda maddi boyutu; maddi nesnelere oluşturur.

Bilişsel boyut olarak ifade edilen ikinci boyutu da; değerleri, inanç kalıplarını, anlam kodlarını ve referans noktalarını da **zihniyet dünyası** ifade etmektedir.

Davranışsal normatif boyut ise; davranışları ve bunları düzenleyen yazılı ve yazısız kuralları kapsamaktadır.

İkili kültür ayırımının analitik değer ifadesi pek yeterli görülmemektedir.”Bu yüzden, değerler veya davranışlardan birini dışarıda bırakan, dolayısıyla kültür olgusunu kuşatamayan pozitivist ve fenomenolojik paradigmlar yerine” (<http://www.akmb.gov.tr/kuramsalcerceve>), bağdaştırıcı paradigmanın bakış açısından konuya yaklaşmayı tercih ediyoruz. Ancak çalışmada eleştirel yaklaşılan pozitivist paradigmanın teknik boyutu hakkında bir açıklama yapmak da gerekli görülmektedir.

Pozitivist için bilim, “dışsal dünyaya ilişkin kestirimci (predictive) ve açıklayıcı bilgi elde etme girişimidir”.Bunu yapmak için, dış dünyada gözlemlenen düzenli

ilişkilerden genel önermelere geçilen teoriler kurulmalıdır (Keat ve Urry, 2001:15). Bu genel önerme ve yasalarla sistematik gözlem ve deney yoluyla keşfedilen olayları bir yandan kestirmeye öte yandan da açıklamaya imkân vermektedir. Pozitivist paradigmada “bir şeyi açıklamak demek, o şeyin bu düzenliliklerin bir örneği olduğunu göstermek demektir. Gözlem ve deney emin ve kesin bilginin tek kaynağıdır” (Keat ve Urry, 2001:16). Buna göre A.Comte, genelde pozitivist akımı, bilimi, kesin bilgi veren bir etkinlik olarak değerlendirir.

Batı'nın sanayileşmesi neticesinde toplumsal yapısında pek çok sanayi toplumu sorunları ortaya çıkmıştır. Bunların başlıcaları olan rekabet, sosyal çatışma, özgür girişim fikirleri gibi konuları bilimsel olarak hesaplanabilmesi ya da kontrol edip yönlendirilmesi mümkün gibi belirtilir. Buna göre bu paradigma, sosyal ve politik inançların, bilimle uyuşturulmasını mümkün olarak değerlendirmektedir (Keat ve Urry, 2001:117-118).

Sonuç itibariyle A.Comte pozitivismi ve onu merkez alan liberalist-kapitalist sosyal düşünce sisteminin medeniyet anlayışına, bağdaştırıcı (bütünleştirici, bütüncül) kuramdan hareketle eleştirel yaklaşılarak, Türk ve Batı medeniyetlerinin sosyal bilim, iktisat, zihniyet ilişkisinin mukayeseli analizi üzerine yoğunlaşmak istenmektedir.

D) MEDENİYET KAVRAMI

Medeniyet, Arapça ‘da kent manasına gelen “medine” sözünden türetilmiş bir kelime dir. Bu kavram, bedeviliğin (çöl halkının yaşam biçimi) tam tersine vurgu yapar. Medeniyet, bedevi çöl halkına karşı çeşitli soy, dil, din ve geleneklere sahip sosyal kesimlerin, gündelik hayattan tam faydalanarak, iyi ve rahat bir yaşam sürdürmeleri sağlamaları olarak tanımlanır (Ergun, 2004:35).

Medeniyet kavramı Türkçe’de karşılığı “uygarlık” olarak ifade edilir. Medeniyet kelimesinin Fransızcadaki anlamı ise, “civilisation-uygarlık”dır.

Braudel medeniyeti; bir sosyal grubun veya tarihsel bir dönemin ortak hayatını tüm çıplaklığı ile gözler önüne seren özelliklerin bütünü olarak belirtir (Braudel, 2001: 34–35).

Medeniyet (uygarlık) kavramı bir taraftan barbarlığa karşı zıt bir anlam taşırken, diğer yandan da hem maddi hem de manevi değerlere işaret ettiğinden “kültür” kelimesinin eşliğinde anılmaktadır.

Marx, medeniyet-kültür ilişkisi bağlamında altyapılar ve üst yapılar ayırımından hareketle üst yapının altyapıya güçlü bağlarla bağlı olduğunu söyleyerek, maddeci ana merkezli bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Charles Seignobos ise medeniyeti; yollar, limanlar ve rıhtımlar olarak belirtip, maddeci kültürücü bir yaklaşım ile konuyu ele almaktadır. Marcel Mause ise onu, “insanlığın tüm kazanımları”, tarihçi Eugene Cavaignac’da” bilim, sanat, düzen ve erdemlerin en alt düzeyidir” şeklinde açıklamaktadır (Braudel, 2001: 33).

Pek çok düşünür medeniyet kavramını değişik cephelerden ele almışlardır. Bundan dolayı farklı tanımların ortaya çıkması ile ilgili pek çok düşünür, çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Buna göre;

Medeniyet, doğrudan bir insan topluluğunun ortak yaşamlarını, yani; maddi, entellektüel, ruhani, siyasi ve toplumsal yaşamlarını, bir gözlemciye sunmuş olduğu karakterleri ifade etmesidir. Böylece medeniyetin ilerlemesi, gerilik içinde bulunması, eksikliği, başarısı ya da başarısızlığı yönleriyle değerlendirilmeye tabii tutulması onun bir ”değer” taşıyan boyutuna dikkat çekmektedir (Febvre, 1995: 11).

Medeniyet, milletlerin ve insanlığın gelişiminde bedevilikten kurtulup, toprağa yerleşme, düzenli sosyal ilişkilere ulaşmadır. Medeniyet, insanlarca tabiatın faydalanmak amacıyla geliştirilen teknik aletlerin bütünüdür. Medeniyet, bir toplumun tarihin belli bir döneminde maddi ve manevi eserlerinin oluşturduğu ”ortak bir bilinç”tir. Medeniyet ideal ve olgun bir toplum hayatını azami ölçülerde sağlayan bir insanlık devresi olması yanında, aynı zamanda bir sosyal bünyedeki sahip olan yapılar arasındaki kurum ortaklığından oluşan bir “birlik”i de sağlamaktadır (Ülken, 1998: 135–136). Medeniyet, pek çok dünya toplumlarını, ortak değerler seviyesine yükselten ortak zihniyet, ortak davranış ve yaşama araçlarının bütünüdür. Bu ortak değerler düzeyine yükselten anlayış ise tutum, davranış ve yaşama unsurlarının bütünüdür. Ortak değerlerin kaynağı ise toplumların sahip oldukları kültürlerdir (Kafesoğlu, 1989:16).

Toynbee ise medeniyeti atılım (élan) ile büyüdüğünü belirterek medeniyetler gelişirler, bu gelişme, bir meydan okumaya daha ileri bir meydan okumanın cevap vermesine doğru ilerler ve bu gelişme, iç ve dış şartların birlikte tesiriyle oluşur. Dünya bağlamında dış çevre üzerindeki otoritenin ilerlemesiyle kendini açığa vurur, insanda ise hür iradesindeki gelişmeyi besler (Toynbee, 1964: 29).

Medeniyet kavramına maddi anlamı yaklaşıldığında onun, Avrupalı milletlerin 19.yüzyılda ulaştıkları gelişme ve kalkınmışlığı ifade etme anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ancak medeniyet kavramına sadece maddi temelli bir bakış açısı ile yaklaşılması, yeterli bir açıklama getirmediğinden, onu, en geniş ve gerçek manada ele almak için aslında “değerler” den hareket etme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü batılı bilim adamları kendi toplumsal kültürlerinin sahip olmuş oldukları bilim ve teknoloji ilerliliğini “medenî”lik olarak kabul etmişlerdir. Buna sahip olmayan toplumları da “ilkel” olarak tanımlamışlardır. Böylece batılı bilim adamları “kendilerine göre “ bir medeniyet tanımlamasını ileri sürmüşlerdir. Oysa bu merkezli tanımlar, medeniliği “fark” olarak gösterilen bilim ve teknoloji yani maddi kültür unsurları ile ilgilidir. Maddi (somut, nitel) kültür unsurlarına dayanılarak geliştirilen medeniyet tanımları, medeniyet kavramına nasıl ulaşıldığını açıklayan bilimsel teorik anlayıştan oldukça uzak görülmektedir. Maddi kültür unsurlarına göre “medenî” ve “ilkel” ayrımı, önyargıya dayalı sübjektifliği içeren bir değerlendirme düzeyinde

kalmış olduğundan, böyle bir bakış açısının teorik bir açıklamayı ortaya koyması konusunda acziyet içinde bulunması, bu ayırımın bilimsel olarak savunulmasını mümkün kılmamaktadır (Özakpınar, 2003: 16–17).

Medeniyeti sadece maddi değerler çerçevesinde ele almayanlara göre o; “inanç ve ahlak nizamı olarak kültürü doğuran ruh enerjisi ve ilham kaynağıdır” (Özakpınar, 2002:208). Buna göre medeniyet, değerler ve ahlak sisteminden oluşmaktadır. Bunlar kendi içlerinde birbirleriyle ilişki içinde ve birbirlerini destekleyici mahiyette bulunurlar. Medeniyetler, hem çok az bulunan toplumsal olgular hem de “en karmaşık toplumsal sanat eserleri” olduğundan, insanların ortak inşalarının bir sonucu olarak belirirler. Bir medeniyet, nasıl bir medeniyet olursa olsun temelde kendisini, “değerler” vasıtası ile ifade eder. Bu değerler merkezli ifade ediş sonucunda da o medeniyet, diğer medeniyetlere ya *benzer* ya da onlardan *ayrılır*. Böylece medeniyet kavramının temeldeki ana belirtecinde, onu diğer medeniyetlerden ayırıcı ya da benzeştirici yönü, yani “değerler” ve onun beslemiş olan “ahlaki”lik yönü, en ön sırada bulunmaktadır (Lipson, 2000: 32–34, 35).

Medeniyet, sadece duygu ve heyecan seviyesinde kalınarak, maddi olana karşı doğrudan reaksiyon şeklinde eylemler gerçekleştirmek olmayıp, aynı zamanda kendi zihni hakikatine kavramsal bağlamda sahip çıkıp, buna uygun eylemlerin bilerek ve isteyerek gerçekleştirilmesidir. Buna göre medeniyet, “rasyonel bir ruhi yükselişin bilinci” olmasının yanında, aynı zamanda kavramsal bir inancı da ifade etmektedir.

Bütün medeniyetlerin bilinçli ve rasyonel olarak değerlendirilebilen bir inanç yönleri vardır. Medeniyetin soyut temeli inanç **olup, toplumsal temeli ise bu inancın oluşturduğu ahlak düzeni olarak ifade edilebilir**. Bunlara güven duyan ve bu temellerin “bir”leştirdiği insanlar, inanç ve ahlak düzenini korurlar ve bunlar, “devlet”i ve onun iktisadi yapısını da bu anlayışa göre oluşturarak, büyük kültür eserlerini ortaya koyarlar. Böylece medeniyetin temel zeminini oluşturan “inanç ve ahlak anlayışı” bir taraftan kültür eserlerini meydana getirerek manevi toplumsal enerjiyi, öte taraftan da kültür eserlerini meydana getirecek olan “zihin tasarımları”nın yönünün ve niteliğinin boyutlarını belirleyerek, iki yönlü bir fonksiyon icra etmektedir. Buna göre bir medeniyeti diğerlerinden farklılaştıran bu maddi ve manevi değerler, bize medeniyetlerin kurulmasındaki inanç etkisini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Özakpınar, 2003: 23–27).

Sorokin madde ve mana hedefleri arasında ahenk kurabilen ideal kültür çizgisinden aşırı ölçüde uzaklaşan sosyal değişmelere maruz kalan medeniyetlerin (tek boyutlu olan yani sadece madde merkezli ya da sadece mana merkezliliği öne çıkarıcı medeniyet anlayışına sahip olan toplumların) tarih sahnesinden kayıp gittiklerini belirtir. Böylece Sorokin medeniyetin uzun ömürlülüğünü, kalıcılığını onun inanç sistemi ve ahlak anlayışı etkileşiminin birlikte maddeyi kuşatıcılığında görerek, medeniyet üzerinde inanç ve ahlakın önemine dikkat çekmektedir (Bilgiseven, 1994:10).

Bu konuda A.K.Bilgiseven ‘de insanın içinde yaşadığı toplumun medeniyet anlayışı ve kültür-zihniyet dünyası çerçevesinde şahsiyetinin oluşumunun meydana geldiğine dikkat çekmektedir. Bu anlamda A.K. Bilgiseven insanın; felsefi, ahlaki, hukukî ve estetik düşüncenin genel kavramlarını, içinde yaşamış olduğu toplumun kültür ve zihniyet dünyasından alması sonucun da, şahsiyetinde buna göre şekillenmekte (Bilgiseven, 1995:333) olduğunu belirterek, medeniyet değerlendirmesinde o medeniyetin temel kimliğini belirtmede insan-inanç-ahlak etkileşiminin önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç itibariyle, bütün bu tanımlardan anlaşıldığı gibi medeniyet, insanlığın çalışarak ortaya koymuş olduğu teknik eserlerin tamamını içine alıp kültür inşa eden düzen olarak belirtildiğinde, medeniyet kavramını tek bir tanımlama ile ifade etmek oldukça güç görülmektedir. Bu güçlük de medeniyet tanımına, hangi noktadan yani maddeci kültür dairesinden mi yoksa maneviyatçı kültür dairesinden mi veya her ikisini birlikte ele alan bütüncül açıdan mı yaklaşıldığına bağlı kalmaktadır.

Medeniyete bütüncül bakış bağlamında anlamını veren temel olgunun o medeniyetin inanç sistemi ve ahlak anlayışının, kendi insanının zihin dünyasını özgün geleneğine göre inşa etmede, belirleyici olduğu veya bir başka ifade ile baskın etkisi anlaşılmaktadır. Böylece bir medeniyet; kendi inanç sistemi, ahlak anlayışı ve bunların oluşturduğu insanın zihniyetini inşa eder. Buna göre, medeniyetin bu subjektif değerleriyle oluşmuş bir dünya tasavvuru sonucu insanında maddeyi (ekonomiyi, üretimi) bu zihniyete göre ele alır. Böylece, medeniyetin taşıyıcı öznesi olan insanı, temelde onu meydana getiren olgunun, inanç sistemi ve ahlak anlayışı olduğunu söylemenin hatalı bir değerlendirme olmayacağı ihtimalini taşımaktadır. Dolayısıyla medeniyetin, o medeniyetin özelliklerini taşıyan ideal insanı ve o medeniyetin inanç sistemi ile ahlak anlayışı arasında birbirini geliştiren, düzenleyen, söz konusu bu unsurlar arasında akışı sağlayan bir devri dolaşım olduğu söylenebilir. Bunun böyle anlaşılması ise medeniyet kavramına eksik bakmayı, onu yetersiz kavramayı beraberinde getirebilme ihtimali oldukça güçlü kılmaktadır. Bu değerlendirmelerden hareketle, tek boyutluluğu merkeze alan eksik içerikli medeniyet analizi de; insanı, maddeyi (ekonomiyi), insan üzerinde inanç-ahlaki etkileşimini ve bütün bunların toplumdaki etkisi olan gündelik hayat-medeniyet-insan ilişkisini yanlış ya da önemli ölçüde hata içeren bir zihin kurgusu ile eşyaya ve insana bakışı ortaya koyabildiği söylenebilir.

A) Medeniyet -Toplum İlişkisine Yönelik Kuramlar

Genel olarak medeniyet tartışmaları içinde en dikkat çekici sorunun “Medeniyetler birbirlerine karşı kapalı toplumlar mıdır” temel sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu soruyu yanıtlamanın en pratik yolu, medeniyet konusu üzerinde görüşler belirten düşünürler-filozofların fikirlerini incelemekten geçmektedir.

Ortaçağdan bu yana düşünürler ve filozofların bu soruyu birbirlerine göre zıt olan iki ana doktrinle yanıtlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu iki ana zıt gruptan birisi, medeniyetlerin doğar, büyür ve ölürler görüşünden hareketle "medeniyetlerin biyolojik" veya "döngüsel tarih" (cycle) anlayışı ile yaklaşanlar diğeri ise" materyalist görüş"cü medeniyet anlayışına sahip olanlardır. Başını doğuda İbn-i Haldun'un Batı'da ise Vico'nun çektiği "dönüsel tarih"çilere göre medeniyetler, tıpkı canlı organizmalar gibi doğar, büyür ve "ölür"ler. Böylece her medeniyetin kaçınılmaz olarak doğup büyüüp geliştikten sonra, çökmekte ya da sonlanmaktadır. Buna göre medeniyet-doğma, büyüme ve ölüm ilişkisi de, mutlak anlamda değil, ancak bir "kabataslak bir analogi" kurulması açısından öte bir şey olarak görmemek gerekir (Ülken, 1998: 289-290). Bu "döngüsel tarih"- "organizmacı" medeniyet yaklaşımının yakın zamanlardaki önemli taraftarları ise Spengler, Toynbee, Danilevski (Sorokin, 1972: 185) ve Bergson dur.

Spengler'e göre medeniyetler birbirlerine karşı oldukça kapalıdır. Bu kapalılık içerisinde her benzetiş, aslında başka bir medeniyet içerisinde sadece kendimizi görmekten öteye geçmemektedir. Buradan hareketle Spengler, medeniyet-izafilik ilişkisini kurar ve bunu hareretle savunur. Bu görüşünü doğa felsefesine dayandırarak, bir fizik değil ama fizikler bulunmakta, bir matematik değil ama matematikler bulunmaktadır diyerek bunların her birinin bir medeniyetten ötekine, izafiliğinin (göreliliğinin) bulunduğunu ifade etmektedir (Ülken, 1998 :293). Toynbee ise medeniyetlerin "uyuşmazlık" larından hareketle onların birbirlerinin devamı şeklinde görülmemesi gerektiğini, bu medeniyetlerin ayrı birimler olduğunu ve böylece medeniyetler için "ölüm"ün yani onların kapalılıklarının söz konusu olduğunu belirtir. Bu görüşünü bir örnekle de açıklar: Birleşik Devletlerin tarihini anlamak için Batı Avrupa tarihini dikkate almanız gerekir. Bunun ötesinde Doğu Avrupa veya İslam dünyasına hatta Grek-Roma dünyasına bakmanın gereği bulunmamaktadır. (Sorokin, 1972 :185).

Bergson ise "kapalı uygarlık" görüşünü organizmacı yaklaşım çerçevesinde ortaya koymaktadır. Bergson'a göre medeniyetler açısından kapalı toplumdaki açık topluma, siteden insaniyete genişleme yolu ile asla geçilmesi mümkün değildir. Ancak erdemli (kâmil) ruhlarca geliştirilen insaniyet, her hamlede bir miktar geliştirilmesi mümkündür. Böylece organizmacı medeniyet yaklaşımını metafizik anlayışıyla eklemleştirerek, alışılmış Darwinistik-pozitivistci ilerleme fikirlerine karşı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. (Ülken, 1998: 289-294).

Metafiziği, aklın kâinata açılıp onu bir "bütünlük" içerisinde kavranması şeklinde ifade edildiğinde, her büyük medeniyetin ancak onunla açıldığı, geliştiği görülmektedir. Geçmiş medeniyetler içinde Hind ve Çin'in din ile beraber ve onun öğretilerine dayalı metafiziklerine göre gelişen medeniyetleri, bu olgunun gerçekliğini ortaya koymaktadır. İslam medeniyetinde ise bu dinin kutsal kitabı (Kur'an)'nın dünya görüşüne dayanan ve "sufi ahlakı" içerikli bir metafiziklik bağlamında kurmuş olduğu

büyük medeniyetinde, metafizik-din ilişkisinin bir göstergesi olduğu belirtilir. Batı medeniyetinde keşiflerden önce her çağın temeli direği ve her çağın evrensel aklın yaşatıcı olarak, “hikmet”i (sagesse)’i kabul eden Descartes ve Kant gibi romantik büyük düşünürler, Hegel ve yukarıda değinilen filozof Bergson gibi metafizikçilerin geliştirdiği bir aydınlıklar dünyası üzerine kurgulanmıştır (Topçu, 1998: 49).

Bu “tarihsel döngücü “kesimin kendi arasında iki farklı zihniyet anlayışına sahip olarak bu değerlendirmeleri yaptığı anlaşılmalıdır. Medeniyetlerin ”döngüsel tarih” özelliğine sahip olduğunu savunanlardan A.Toynbee ve Spengler tabiattaki hareketlerin süreklilik ve düzenliliğinden yola çıkarak sosyal hadiseleri de tabiat kanunların işleyişindeki düzenlilik ve süreklilik gibi değerlendirmeyi geliştiren aydınlanma düşüncesi ve onun 19.yüzyıl da uygulayıcısı olan Comteci pozitivist bakış açısının inşa etmiş olduğu materyalistik zihin tasarımı ve onun metodolojisi çerçevesinde konuyu değerlendirdikleri söylenebilir. Oysa Bergson ve İbn-i Haldun aynı “döngüsel tarih” değerlendirmesinde yer almakta, fakat aydınlanmacı, pozitivist felsefenin metodolojisiyle medeniyet kavramını değerlendirmemektedirler. Dolayısıyla aynı (döngüsel tarihsel”) çizgide görünmekle beraber, farklı metodolojik terminolojiyle farklı zihin içeriğine sahip medeniyet analizini yapmakta oldukları söylenebilir. Bunların medeniyet değerlendirmelerindeki anti-materyalistiklik öne çıkmaktadır. Medeniyetlerin doğup, büyüyüp ölmelerini; tabiat kanunlarını yani materyalistik bakışa açısından değil de, metafiziği kullanarak “yaratılmışlık-sonlu olma” ilişkisinden hareketle, her yaratılmışın bir sonu olma gerçeğini medeniyet açıklamalarına temel teşkil etmişlerdir. Oysa pozitivist metodolojide “yaratılmış olma-sonlu” olma değerlendirmesi kendi sistemi içinde bulunmamaktadır. Bunun yerine “kendiliğinden oluşan evren-sonsuz evren” kavramı ve buna dayalı toplum görüşünün metodik bilgisi ile toplumsal meseleler çözümlenmeye çalışılır. Buna göre aynı çizgide (döngüsel tarih) yer almış olsalar da İbn-i Haldun ve Bergson, Toynbee ve Spengler’den zihinsellik-metodiklik açısından farklı izahatlarda bulunmakta oldukları söylenebilir.

Evrimci anlayışa sahip olanlara göre ise yukarıda da bir ölçüde ifade edildiği gibi medeniyetler, tabiatın genel kanunundan (evriminden) ayrı düşünülemezler. Buna göre de nasıl ki tabiat olayları birbirin bir “bağlılık-süreklilik-devamlılık” ilişkisi içinde gelişimini sürdürüyorsa tıpkı bunun gibi medeniyetler de, birbirlerine karşı “bağlılık-süreklilik-devamlılık” ilişkisi içinde gelişerek varlıklarını sürdürmektedirler. Bu materyalist görüşlü (Ülken, 1998: 289–294) medeniyet yaklaşımı medeniyet yürüşünü sadece maddi temelli bir zemin üzerine oturtarak tek boyutlu rasyonellik içinde onu ele almaktadır.

B) Medeniyetin Toplumsal Etkileşim Üzerindeki Etkisi ve Süresi

Medeniyetler kendi özgün yapılarını ve bağımsızlıklarını yitirmeksizin birbirleriyle daima alış- veriş içerisinde bulunmuşlardır. Bu iletişim sonucu az ya da

çok “teknik”ler veya onlar vasıtasıyla bazı yaşama tarzlarının benzerlikleri görülmektedir. (Braudel, 2001: 36).

Medeniyetten bahsetmek mekânlardan, topraklardan, bitki örtüsünden, engebeli yapılardan, hayvan türlerinden, hazır ya da kazanılmış imkânlardan söz etmek olduğu gibi, aynı zamanda bunların tümünün insanda meydana getirdiği etkilerden de söz edilmiş olmaktadır. Buna göre; toplumlardaki hayvancılık, tarım, gıda, yeme-içme, barınma biçimi, giyim-kuşam, iletişim, sanayi, tüketim zihniyeti gibi etkiler hep medeniyetlerin akışına etki etmişlerdir. Böylece medeniyet-insan-eşyaya karşı, tutum ve tavır alış ilişkisi, bir medeniyetin başka medeniyet /medeniyetlere karşı özgün yanını oluşturduğu gibi bu özgünlük, söz konusu medeniyetin yaşamasının da temel sağlayıcısı olmaktadır (Braudel, 2001: 40–41).

Medeniyetlere iktisat-iletişim açısından bakıldığında, komşu medeniyetler her gün birbirlerinden bir şeyler alarak onlarla alış veriş yapabilmektedirler. Her medeniyet, mal ve insan taşıyan bir istasyona benzer. Bir taraftan mal ve insan, istasyona daima gelmekte iken öbür yandan da başka mal ve insan grubu da devamlı olarak gitmektedir. Fakat bu alış-verişe karşı bir medeniyetin tahrik edilmesi halinde ise şöyle veya böyle yapılan dış katkılara karşı ciddi bir reddiye de söz konusu olmaktadır (Braudel, 2001: 62). Böylece saf bir medeniyetten söz edilemeyeceği gibi medeniyetler, mutlak olarak da başkalarından alış-verişe mahkûm olmamalarına rağmen yine de hepsi birer sentez durumunda bulunmaktadırlar. Bu temel kabul görmüş yargı, medeniyetlerin bir taraftan birbirleri ile etkileşimlerinin boyutlarını gösterirken, öbür yandan da bu medeniyetlerin ömürlerini, sürelerini ve buna bağlı olarak sürekliliklerine nasıl bakılması gerektiği sorununu ortaya çıkarmaktadır.

A.Toynbee'nin “medeniyetlerin ölümü” görüşünü savunması üzerine sosyolog Sorokin, bu önermenin geçerli olmadığını belirtmektedir. Örneğin bugünkü Batı medeniyetinin temellerinin, Grek ve Latin medeniyetinin kökenlerine dayanmış olduğundan dolayı onların bir sentezi durumundadır. Grek ve Latin medeniyetinin birçok kültür değerleri günümüzde hala Batı medeniyetinin kültür ve kurumlarında, zihniyetinde, tutum, tavır alış ve davranışlarda hep kendini taklit yolu ile göstermektedir (Sorokin, 1972: 189). Grek medeniyetinin din karşısındaki tutumunun karmaşık olan mitolojisine rağmen günümüz ifadesi ile “laik” oluşu, bugünkü batı medeniyetinin din anlayışının da “laik” olmasının fikri temellerini oluşturuyor olması, medeniyetler süreklilik taşır görüşüne güçlü bir kanıt oluşturmaktadır. Yine Grek sanatı da, kendi medeniyetin geliştirdiği tutum, tavır ve zihniyetinin ortaya koyduğu bir bakış açısına göre gelişmiştir. Bu sanat, şekil mükemmelliği taşımakla birlikte “gerçek” unsurları da içeriyor olması nedeniyle, insan ruhunun aydınlık ve kesifliğini (yoğunluğunu) göstermesi açısından oldukça güçlü bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “Batı bireyi”nin zihni eğitiminde ve onun oluşumu üzerindeki etkinin sağlanmasında, Batı medeniyetindeki bilimin görmüş olduğu vazifeyi, Grek medeniyetindeki sanat ve felsefeden istifade edilerek oluşturduğu görülmektedir. Batılı insanın bütün istekleri,

ilgileri, zaafıları, ihtirasları, beklentileri, özlemleri, sonsuz ilahi değerleri, gerçeğe çok yakın bir biçimde bu sanatta kendisini bulduğundan Grek sanat ve eserleri, bugün batılı insana yabancı gelmemektedir. Söz konusu bu olguların Batı toplumunun içinde günümüzde hala yaşamakta olup, bunların bir ölçüde çağdaş olan batılı insanın zihniyetindeki ve toplumsal tavır alışları üzerindeki etkisi oldukça açık olarak görülmektedir (Turhan, 1997: 46). Bu “eski medeniyetin” ölü olmayıp tam aksine onun tesir edici yönü, sadece Batı medeniyeti için geçerli değildir. Aynı şeyler örneğin Osmanlı Türk-İslam medeniyetinin tesirinde kalmış bir Mısır için de geçerlidir. Osmanlı’nın müslümanlığının, sanatının belli şekillerinin, giyim-kuşam ve yeme-içme adetlerinin çeşitli biçimlerini Mısır’ın benimsemiş olması, orada bu Osmanlı kültürünün belli bir ölçüde alışkanlığının görülmesini ortaya çıkarmıştır. (Sorokin, 1972: 189–190). Bu örnekler de göstermektedir ki Toynbee’nin söylemiş olduğu “medeniyetler ölümler” görüşü Sorokin’de özellikle büyük medeniyetler” tamamen” ölmezler, bir takım özelliklerini devam ettirirler şeklinde daha geniş ve anlaşılabilir bir çerçevede ele almak mümkündür. Kroeber de bu konuda sık görülmemesine rağmen, yüksek değerli bir yapının temelinden yeniden kurulmasının mümkün olabileceğini ifade ederek, büyük medeniyetlerin kültürel özdeki aynılığını koruyarak yeniden dönüşebileceğini belirtir (Sorokin, 1972:156).

Sorokin, medeniyetler ya da kültürler ile toplumsal grupların ömür süreleri ile ilgili ayırma dikkat çekerek, bunların birbirlerine karıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir. O, toplumsal grupların ömürlerinin sınırlı ya da sonlu olduğunu düşünmektedir. Bu sonlu (ölümlü) yaklaşımın, *büyük medeniyetler* için söz konusu olamayacağını söylemektedir. Toplumsal gruplar ile medeniyetlerin yaşam sürelerinin farklılığına ilişkin olarak da; toplumsal grup olarak küçük din grupları birkaç yıl veya on yılda yok olabilirken, büyük dinlerin ki onlar; Hinduizm, Taoizm, Konfüçüçülük, Budhizm, Jainizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet 1400 ile 3500yılları arasında değişmektedir. Böylece faydacılık, hazcılık, kuşkuculuk, stoacılık, zahitlik ve sevgi ahlakı, bencillik, erdemli olma gibi çok önceki dönemlerden biçimlendirilmiş ve günümüze kadar taşınmış olan bu temel ahlaki ilkeler, medeniyetlerin ve kültürlerin sistemlerine uygulanabilirler (Sorokin, 1972: 191–193). Bu açıklamaya göre Batı kültür dairesi çerçevesinde medeniyetler için “ölme” kavramından daha çok “çökme” kavramının akılcı ve anlaşılabilir olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü geçmişte Grek-Latin ve İslam medeniyetinin kullandığı kavramsal içeriğin bir ölçüde de günümüz Batı toplumu için Grek-Latin medeniyet etkisi, Türk toplumu için ise İslam- Osmanlı medeniyetinin etkileri görülmektedir. Bundan dolayı, büyük medeniyetler *ölmezler*, fakat *çökebilir* ya da sonradan ayağa kalkmak üzere *bitkisel hayata* girebilirler bakış açısı daha anlaşılırdır. Örneğin Grek-Latin medeniyetinin kültürel özünü oluşturan Batı medeniyeti, uzunca bir *bitkisel hayatta* kalışından sonra, ancak 18.yüzyıl ortalarından itibaren yeniden yükselmeye geçmiştir.

Günümüzde Batı medeniyeti ekonomi merkezli (madde merkezli) bir zihniyet özelliğine sahiptir. Ekonomisinin yani finans-kapitalin kriz yaşıyor olması ve buna yönelik güven verici açıklama ve bu yöndeki uygulamalara ulaşılması konusundaki inanç azlığı hatta ümitsizliği, O'nu **tekrar** “çökme” sürecine girdiği şeklinde yorumların güçlenmesine ve bu yorumların sayısının artmasına yol açmıştır. Buna göre Batı medeniyetinin yaşamış olduğu bu gelişmeler şöyle ya da böyle O'nun bir gerileme içine girmiş olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla *bitkisel hayata* girmiş bir medeniyetin yeniden kendisini inşa edip ayağa kalkabilmesi ancak “büyük medeniyet”ler açısından mümkün olabilmektedir. Batı medeniyeti kökleri Yunan'a kadar uzanmakta, O'nun yıkılmasından yaklaşık dokuz yüz-bin yıl sonra yine aynı kültürel özden hareketle (atomculuk-materyalizm-ampiristik düşünce) 18.yüzyılda yeniden yükselmeye başlamıştır. Ancak 21.yüzyıl sürecinde aynı kültürel öz değerler Batı medeniyetini tekrar krize sokarak, düşüş içerisine girmesine, çökmesine yol açtığı söylenebilir.”Dünya sisteminin yenilendiği” bu süreçte, gelişmeler, bir ölçüde Türk toplumunun ait olduğu medeniyet dalgasına hem yeni sorunlar yüklemekte aynı zamanda hem de yeni imkanlar sunması ihtimali de belirlemektedir (Bilgin, 2005: 79).

Sorokin'e göre büyük medeniyetler, yeniden ayağa kalkabiliyorlar ifadesi eski Yunan'dan sonra Batı medeniyetini 18.yüzyıldan itibaren tekrar hâkim medeniyet noktasına yükseltmiş olması bu iddiasını geçerli kılmaktadır. Söz konusu iddia sadece Batı medeniyeti için geçerli değildir. Büyük medeniyetler için geçerli olması Batı medeniyetinin 18.yüzyılda kalkışa geçtiği sırada, eğer *bitkisel hayata* sokmuş olduğu bir başka büyük medeniyet var ise, bu büyük medeniyetin, batı medeniyetinin tekrar çökme sürecine girdiği zamanımızda “*bitkisel hayat*” dan çıkıp yeniden kendi kültürel özüne uygun olarak, ayağa kalkma özelliğini göstermesini pek mümkün görülebilir. Çünkü özellikle büyük medeniyetler bu açıklamalara göre konjoktürel bir seyir izlemekte oldukları kanaatini uyandırmaktadırlar.

Ancak A. Toynbee' nin medeniyetlerin “ölmesi” görüşüne Sorokin'in Batı kültür dairesi iç merkezindeki örneklemeden hareketle yapmış olduğu eleştirisi yani büyük medeniyetler tamamen ölmez, onların kültürel özlerinin tesir güçleri devam eder görüşü haklı gözükmektedir. Çünkü günümüz Batı medeniyetinin kültürel özü Grek-Latin kültüründen gelmiş olduğundan, birçok yönü ile Batı medeniyeti, bu medeniyetin içeriğini taşıyan bir “süreklilik” içinde bulunmaktadır. Bundan dolayı büyük medeniyet için “ölme” kavramını kullanmanın doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Böylece Toynbee ve Spengler'in Batı kültür dairesi bakışlı organizmacı yaklaşımları yeterlilik taşımamaktadır. Öte taraftan İbn-i Haldun'un kullanmış olduğu medeniyetler doğar, büyür ve “ölürler” bakış açısındaki medeniyetlerin “ölme” kavramı ise anlamsal içerik bakımından Pozitivistik felsefi içerikli Batı kültür dairesinin üretmiş olduğu bilgiden oldukça farklılık taşımaktadır. Batı, İbn-i Haldun'un bu görüşünü “kendi kültür dairesine” göre anlamıştır. Oysa İbn-i Haldun, İslam düşüncesi çerçevesinden hareket eder ve kendi kültür ve zihniyet dünyası bağlamında konuya yaklaşır. Yani İbn-i

Haldun kendi sosyal düşünce geleneğinin hâkim olduğu bilgi çerçevesinde konuyu ele aldığına dikkat çekme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

İslam inancına göre sadece Allah *sonsuz* ve *daimidir* (**Bakidir**). Dolayısıyla Allah’ın yarattığı her şey *sonlu* ve *sınırlı süreli* yani *ölümlüdür*. Bundan dolayı medeniyetler de sonlu varlıklar olduklarından *ölümlüdürler*. Böylece her medeniyet zamanı gelince yok olmaktan kurtulamamaktadır. Fakat medeniyetler, kültürel özlerini koruyarak bir başka “çağ”da veya zaman diliminde, tekrar ortaya çıkabilirler. Ancak bu sonra ortaya çıkan aynı kültürel özlü medeniyet, önceki medeniyetin “tıpa tıp” aynısı da olmamaktadır. Bu *aynılığın* olmaması zaten sosyolojinin ana konularından olan “sosyal değişme” nin varlığı açısından gerekli olan bir olgudur.

Batı medeniyetinin tek boyutlu A.Comte’ci pozitivist paradigma ve onun uzantısı olan kapitalist-liberalist ekonomi merkezli ideolojik toplum görüşünün ve onun sosyal bilim anlayışının medeniyet kavramına bakışı, metodolojisi gereği maddi bir çerçeve içerisinde el alındığı söylenebilir. Oysa Türk toplumunun ait olduğu medeniyet anlayışı ve onun sosyal bilim kavrayışına göre medeniyet madde+mana birlikteliğinde ele alınan bir zihniyet kurgusuna açıklanmaktadır. Burada medeniyeti açıklamada ki temel ölçülerden birisinin zihniyet konusu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Zihniyetlerin değişmesi toplumların medeniyet tanımlarına bakışını da önemli ölçüde etkilemektedir. Bu anlamda ağırlıklı olarak 19.yüzyıl sürecinde başlayan, 20.yüzyılın bir bölümünü de etkisine alan, Batı’da ki pozitivist mahreçli metafiziği dışlayan bir medeniyet tanımlaması ve buna yönelik sosyal bilim açıklaması ile Batı, medeniyet kavramını ifade etmeye yönelmiştir. Oysa belirgin bir şekilde 1990’lardan sonra başlayan küreselleşme sürecinde aynı Batı, başta Huntington, Brzezinski, Berger gibi düşünce adamlarıyla medeniyet-din-kültür ilişkisini kurdukları görülmektedir. Batı sosyal kavrayışında bu yapısal dönüşümün medeniyet tanımlamasına yansımaları sonucu, “zihniyet” ve “zihniyet değişmesi” kavramalarını merkez alan, analizlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı medeniyet kavramını açıklamada, zihniyet ve onun analiz gücü başta Batı düşüncesindeki değişimin (ekonomi merkezli tek boyutluluktan, manayı da içine alan iki boyutluluğa doğru) açık örnekleminde görüldüğü gibi kilit bir kavram olarak belirlemekte olduğu ifade edilebilir.

II) ZİHNİYET KAVRAMI

Modern toplumlarda görülen büyük sosyal ve kültürel değişmeler, insan zihniyetini, onun tavır ve davranışını değiştirmektedir. Buna rağmen “insan” unsuru bütün zamanlarda aynı olmakla beraber, ilkel kabile insanı ile modern insanı arasında mahiyet farkından ziyade derece farkı bulunduğu belirtilir. Modernite insanı, akli ilkel toplum insanına göre daha yoğunluklu olarak biraz daha akli düşünüp buna göre hareket edebilme niteliğine sahiptir (Eröz, 1982: 222). Bu modern insanın da akli nispeten iyi kullanmasına rağmen sosyal ve psikolojik bir varlık olarak; “ümitleri,

kederli, sevinçleri tasaları, acı ve tatlı demleri, kırık ve bedbin günleri, batıl itikatları, acayip alışkanlıkları vardır. Bütün bu faktörleler, üretim kararlarına, yatırımlara, organizasyon şekillerine, verimliliğe tesir” etmektedir (Eröz, 1982:223). Buna göre hangi çağda olursa olsun insanın dünyasındaki hisler, duygular, onun maddi dünyadaki tavır alışlarını maddeye (ekonomiye), sosyal hayata karşı tavır alışlarını etkilemekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu ise insanın zihniyet dünyasından kaynaklanan bilginin analizine ihtiyacı ortaya çıkarmış olmaktadır. Bu bağlamda zihniyet; bir toplumun genel karakteri gibi o toplum içerisindeki insanların bilgi konusuna yaklaşımlarını da belirleyici özelliğine ulaşılmış olmaktadır. (Tabakoğlu, 2005:129). Günümüzde de modern sanayi toplumunun temeli oluşturulan madde merkezli (ekonomi, teknik, teknoloji...) tek boyutlu dünya algılayışında, başta gelişmiş toplumların insan-toplum dengesinde olumsuz bir tablonun ortaya çıkması üzerine öncelikle Batı toplumlarında olmak üzere pek çok yeni gelişen düşünce akımları (Hermeunotikler gibi) tek faktörün (madde, ekonomi) belirleyici olduğu düşünceden, iki faktörün belirleyici (madde-ekonomi, mana-din ilişkisinin) olduğu dünyaya doğru yani, düşüncenin Gurvitch'e göre madde paganlığından (Bolay, 1988: xxxvi.), muhafaza-karlaşmaya (madde+mana birlikteliğine) doğru bir yürüyüş kendini göstermektedir. İşte bu nokta düğümlenmiş sorunu çözmede zihniyet kavramı ve bu kavramın içeriğine dayalı sosyal analiz gücünden istifa etme uğraşısı, yaşadığımız zaman diliminde (medeniyetler çatışmasının yoğun olarak gündeme geldiği) giderek önem kazanır hale dönüşmektedir. Bu yönüyle zihniyet kavramının sosyal düşünce içinde güçlü bir çözümleyici kavram haline gelmesi, bu kavramı derinlikli olarak ele almayı gerekli kılmaktadır.

Zihniyeti düşünce ve bilme bağlamında ele alındığında, bu kavram, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “bir toplum veya topluluktaki bireylerde görüş ve inanış etmenlerinin etkisiyle beliren düşünme yolu, düşünüş biçimi” (Türk Dil Kurumu Sözlüğü C:2, 1988: 1674) olarak tanımlandığı görülmektedir.

Zihniyeti, “zihin faaliyette iken içinde bulunduğu ortam diye” ifade edenlere göre birey, varlığa hep bu anlayış çerçevesinde yaklaşmaktadır (Öner, 2005:145). Başka bir tanımda ise zihniyeti, “genelde bir toplumun kendini ve çevresini bir algılama biçimi” şeklinde ele alarak onu, sosyal yapıdaki kognitif alana denk düşürmektedir. Bundan dolayı zihniyet, sosyal analizde “anlamak” için büyük bir önem taşıyan kavram olarak görülebilir (Aydın, 2004;132).

Ana Britannica ise zihniyeti “algılama, anımsama, düşünme, değerlendirme ve karar verme süreçlerinde rol oynayan yetiler bütünü. Yansımaları duyumları, algıları, duyguları, bellek, arzular, çeşitli usavurma biçimleri, güdüler, tercihler, kişilik özellikleri ve bilinç dış oluşumlarda görülür” (Ana Britanica C:32, 397:1994) olarak tanımlamaktadır.

“Bireyin, toplumun, devletlerin siyasal, sosyal, kültürel dönüşümlerin ana merkezi zihin algılarıdır. Bireyler zihnin algılarını hangi bağlam üzerinde inşa etme refleksini ortaya koyarsa, toplumsal yapıya o anlam dünyası içinde katkı sağlar.”

Zihniyet kavramını bir analiz aracı olarak kullanıldığında; düşünmek, analiz etmek, zoru tartışmak, statükoya takılmamak, insanların akli melekelerinin varoluş paradigmatlarıyla temasa geçerek derinlikli bir bakış açısı kazandırmaya katkı sağladı söylenebilir. Modern dünyada liberalist-kapitalist zihniyetin dayatıcı sosyal bilgi nakli, farklı kültürlerle sahip bireylerin ve toplumsal yapıların, “zihnin algılarında ciddi kırık fay hatlarının” oluşmasına yol açmıştır. (<http://www.semaverdergisi.com/Zihniyet-sorunsali,petekeskioglu>).

Ülgener de zihniyeti; sosyal yapıda bulunan tüm kesimlerin sahip oldukları değer yargıları, tercihleri, tutum ve tavırların hepsini belli bir bakış açısından hareketle açıklayan bütünlükçü bir yaklaşım (Ülgener (4), 2006: 14) olarak ifade etmektedir.

Zihniyetin bu bütünlükçü yönü, olay ve olgulara “kendine göre bakma” özelliği kazandırmaktadır. Bundan dolayı zihniyetin “kendine göre”liğinden yani izafilik taşıyor olması onun, bir toplumunun sosyal dinamiklerini ifade eden parametreleri, o toplumun milli ve manevi değerlerinin birlikteliğinden hareketle çok yönlü unsurlarını birlikte ele alan, onları bir noktada bütünlükçü bir çözümleme yeteneğini sunmaktadır. Bu bakış açısı kendi sosyal düşünce sisteminin ve özgün sosyal koşulların birlikteliği ile milli kalkınmanın gerçekleşmesinin önünü açabilmektedir. Oysa oryantalistik kalkınma modellerinin tek çıkar yol olduğuna dair oryantalistik yönlendirmeler, zihniyet analizine dayalı kalkınma bakış açısını geliştirmede pek yetkin olmadığı söylenebilir. Çünkü oryantalizm, Batı merkezli maddeyi merkez alan “bir seri çıkarımlar toplamı”dır. Bu toplamı da “estetik, bilimsel, ekonomik, sosyolojik, tarihe ait ve filolojik metinler vasıtasıyla” aktarılmaya çalışılan “bir cins jeo-ekonomik” görüşler toplamı (Said, 1998: 26) olarak görüldüğünde Batı dışında bir etki oluşturabilme özelliği taşımaktadır. Oluşan bu etkinin sonucunda zihniyetin; “kendine göre “bakış tarzı geliştirmesi ve iki boyutlu sosyal analiz gücünün olumlu katkı sağlayan yönleriyle; oryantalistik Batı kalkınma modelini, sosyal düşünce sistemini, Batı birey tipolojisini merkeze alan toplum çözümlemelerini güçsüz kılabilmekte etkin olmaktadır.

Batı pozitivist-liberalist sosyal düşünce kuramı ve onun uygulamadaki yanı olan ideolojisinin tek faktörlü (ekonomi yani madde merkezliliği) olmasına karşın, zihniyetin de, bütünlükçü yönü bulunmaktadır. Zihniyetin bu bütünlükçü yönü, yalnızca içe dönük bir his ve duygu dünyasından (mana, soyut yön yani kültür,din, ahlak gibi toplumsal subjektiviler) hareketle değil ona ilaveten toplumsal tabandaki gerçek bir yapının (maddi yapı,toplumsal realiteyi yani ekonomi,üretimi..) elle tutulur gözle görülür türden bir davranış temeline ampiriksel bir alana bağlılığının bulunması

yönüyle, Batı pozitivist-liberalist toplum analiz yönteminden (Ülgener (4), 2006: 15) oldukça gelişmiş olduğunu söylemek hatalı bir ifade olarak gözükmemektedir.

Ülgener’de zihniyet kavramı sadece ekonomik boyutu olan bir kavram olarak değil, toplumsal yönü olan bir kavram olarak da değerlendirilmektedir. Buna göre zihniyet kavramını kullanarak, çağın geçerli olan anlayışı, dünyaya bakış tarzı, etos ve kültür gibi toplumsal çeşitli faktörler bağlamında “kendine göre bakmadan” hareketle karşılaştırmaya gitmenin mümkün olduğu anlaşılmaktadır (Aydın, 2004:108–109). Bu ise özgün toplumların özgün sosyal bilim inşa etmelerinin önünü açmaktadır. Buna göre kendisini özellikle son yüz yıllık süreç içinde Türk sosyal bilim anlayışı; Batı sosyal bilim anlayışının tek faktörlü (madde merkezli) pozitivist-liberalist-kapitalist çizgisine göre kendisini kurgulamıştır. Oysa Batı medeniyeti ve onun sosyal bilim anlayışı; bilgi çağı seviyesindeki dünyayı medeniyetler savaşına yönelmeyi bir ölçüde zorunlu hale getirmiştir. Aynı zamanda alçalan ve sosyal sorunları çözme yeteneğini de kaybetmeye başlamıştır.

Türk toplum kalkınmasının gerçekleşmesi ise; Batı medeniyetine karşı, zihniyetin iki boyutlu dinamik yönüyle özgün sosyal bilim anlayışı ve milli (madde) + manevi (mana) merkez birlikteliğine dayalı sosyal düşünce inşası ile mümkün kılınabilirliği daha makul bir yaklaşım olarak gözükmektedir. Böylece özgün sosyal bilim anlayışının gelişimi ile; bilimsel, analitik, metodik, sorunları derinlikli ve geniş bir bakış açısından (inter disiplinler) ele alan ve onlara en verimli çözümler sunma kabiliyetine sahip bir çözümlenmeye kavuşulmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Weber’de ise zihniyet kavramının oluşmasında ve değişmesindeki en temel unsurun din olduğu söylenebilir. Weber yeni oluşan bir zihniyetin ”toplumda önceden var olan bilişsel bir yapının üzerine oturmakta” olduğunu söyleyerek, toplumda eskiden beri olan bir zihni çerçeve ile bunu benimsemiş olan ahlak/din ilişkisini temel alarak (Aydın, 2004:113–114) zihniyetin subjektiflik yönüne dikkat çeker.

Zihniyetin bu anlamdaki çerçevesi ile kalkınma konusuna yaklaşıldığında, sadece kalkınmanın temel dinamiği ortaya konmakla kalmamakta, aynı zamanda kalkınma sorununa hem milli, hem milli insan-milli kültür ilişkisi, hem de çağın kavramıyla (Aydın, 2004:116) da dünya ölçeğinde (evrensel kültürü de fark eden) yaklaşım olmaktadır. Bu ise zihniyet konusunun ikili boyutu ile kalkınma konusunun birlikte ele alınması sonucu, maddi ve manevi değerlerin ideal bütünleşmesinin oluşturulması sonucunda en kapsamlı özgün toplum kalkınması çerçevesi çizilmiş olmaktadır. Böylece kalkınma yönündeki toplumsal dönüşüm, sosyal bilim anlayışı ile o da, bir zihniyet dönüşümü ile gerçekleşebilir. Yani Batı sosyal düşünce anlayışı ve onun geliştirdiği kalkınma zihniyeti yerine milli-manevi merkez birlikteliğine dayalı bir özgün kalkınma modelinin toplumca kabul edilmesine yönelik bir zihniyet dönüşümü temel gereklilik taşımakta olduğu söylenebilir.

III) TÜRK VE BATI MEDENİYET ANLAYIŞLARINDA MEDENİYET-SOSYAL BİLİM-İKTİSAT İLİŞKİSİNİN ZİHNİYET BOYUTU

Sosyal Bilimlerin ihtiva ettiği bilgiler, ağırlıklı olarak değer yargılarından meydana gelmektedir. Değer yargılarının sosyal bilimler içinde merkezi konumunun temel nedeni onların, sadece kültürden ileri gelen ve insanları harekete sevk eden duygu ve heyecanların bir kalıba sokulmuş ifadesi olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, değerler, hem özgünlüğü hem de insan davranışlarını belirleyen başlıca etkenler olması sebebiyle sosyal bilimlerin başlıca inceleme konuları arasında yer almaktadır (Goode ve Hatt, 1973: 32-33).

Sosyal bilimler kültür kavramına bağlı olarak açıklanan bir özelliğe sahip olduklarından, evrensel kanunlardan ziyade özgün kültürlerin kendi gerçekliklerine bağlı olarak genellemelere gidilme niteliğe sahip olduğu belirtilir. Bu nedenle sosyal bilimler evrensel kanunlara değil, ancak ve ancak kültür bağımlı genelleştirmelere ulaşılabilir. “Bunun doğal sonucu olarak, Batı entelektüel geleneğinin ürünü olan sosyal bilim teorileri ve sosyolojik çevrelerin diğer toplumların sosyal fenomenlerini anlaması ve fenomenler konusunda evrensel geçerliliğe sahip genelleştirmelere ulaşabilmesi çok güçtür”.Bu yönüyle dünya üzerinde küçük bir bölgede geliştirilen bir sosyal bilim, onun bütün dünyayı kapsayacak şekilde sunulması yetersizlik taşımaktadır (Davutoğlu, 2005:227). Bu aynı zamanda sosyal bilimin –kültür bilim ilişkisi bağlamında da onun genellikle her tarihsel duruma özgü çözümleri içermediği anlamına da gelmektedir (Mannheim, 1972:135).

Değer yargılarından arındırılmış Batı sosyal bilim geleneği, herhangi bir ahlakilik hassasiyeti taşımaksızın kendi doğrularını veya ideolojilerini, sanki biricik doğru imiş gibi göstererek, onları, “evrensel kimlik ve bilimsellik iddialarıyla” süsleyerek bütün insanlığa sunmuştur. Bu, Batı merkezli sosyal bilim dayatmaları diğer toplumların düşünürlerinin, aydınlarının, düşünce adamlarının kendi toplumlarında özgün sosyal bilim geliştirmelerinin önünü tıkayıcı yönde bir etkiyi ortaya çıkarmıştır. Bu etki söz konusu aydının zihin dünyasında öyle bir bakış açısı geliştirmiştir ki, aydın bunlarınla kendi toplumunu incelerken bile başvurabildiği biricik araç olarak vazgeçilmez Batı sosyal bilim metodolojisi ile düşünür ve hareket eder hale getirilmiş olmaktadır.

Bu çerçevede “büyük anlatılarla” örneğin; “Marksist yöntem bilimsel olduğu için bütün toplumlara bütün zamanlarda uygulanabilir; neo-klasik iktisat yöntemleri pozitif oldukları için alternatifsizdirler; sistem teorisi davranışçı ekolün bilimsel metodolojisinden kaynaklandığı için” her toplumun siyasal yapısı için yegâne açıklayıcı model olarak kullanılabilir bir anlayışı, kesimlere şartlandırarak, kabul ettirme yolu ile Batı dışı toplumların sosyal düşünce dünyasına ipotek konularak, onları bağımlılaştırma yoluna gidilmiştir (Davutoğlu, 2005:228). Böylece düşünce dünyası

yolu ile toplumlar reel üretim sahasına çıkmadan dahi bağımlı hale dönüştürülebilir. bilinmektedir.

Bu ise sosyal bilim geleneğini metodolojik taklit çerçevesinde geliştirilmesini ortaya çıkarmakla birlikte aynı zamanda özgün bir sosyal düşünce geleneğinin oluşma ihtimalinin de ortadan kalkmasına yol açabilmiştir (Davutoğlu, 2005:229).

Bütün bu açıklamalardan sonra bir toplum için sosyal düşünce geleneği, bir başka toplum ya da kültürden, metodolojik aktarım sayesinde gerçekleştirilemeyeceği anlaşılmaktadır. Zaten metodolojik araçların evrensel geçerliliğe sahip olmadığı gerçeği de, Batılı sosyal bilimcileri tarafından belirtilmiştir. Bugün Batı’da felsefe ve sosyal bilim sahasında ciddi bir metodolojik kriz yaşanmaktadır. Buna göre kesin bir ön kabul ile Batı sosyal bilim metodolojilerinin evrenselliği üzerine kurulacak sosyal düşünce ürünleri toplumumuz açısından ne kadar geniş muhtevalı olsa bile, o, bağımsız ve özgün bir gelenek oluşturmaktan uzak bulunmaktadır.

Sosyal bilimler kültür bağımlı niteliğe sahiptirler. Batı’da sosyal bilim, 19.yüzyıldan bu yana maddeyi (ekonomiyi merkeze alan) “toplum, değişmeyen kanunlara tabii bir nizam meydana getirir” ifadesiyle doğrulamacı bilim yönteminden hareket eder (Freund, 1997:42). Buna ilaveten yine Batı sosyal bilimini A.Comte’cu üç hal yasası ile insan zihniyetinin gelişim evrelerini teolojik, metafizik ve pozitif (bilimsel-kapitalist ve liberalist zihniyetli girişimciliğin hakim olduğu) aşamalarla açıklamaktadır (Schmidt, 1983:100). Böylece bu etkiler, Batı’da “sosyal bilim anlayışının ve mutlak bilimselciliğin öncüsü” olmuşlardır (Davutoğlu, 2005:216). Söz konusu üçüncü aşama olan pozitif aşamada pozitivist bilim adamları ve kapitalist-liberalist sanayi düşüncesi hâkimdir (Comte, 1964: 20) olduğundan, kapitalist-liberalist toplum düşüncesinin pozitivism ile ilişkisi bu bağlamda etkin olarak kurulduğu da ifade edilebilir. Ancak pozitivist felsefi içerikli Batı sosyal bilim anlayışı günümüzde kültür, metafizik, toplumsal subjektiviyeyi görmezden geldiğinden oldukça yetersiz olduğuna yönelik ciddi eleştiriler almıştır.

Batı’ da maddeyi merkez alan pozitivist mahreçli kapitalist-liberalist sosyal bilim anlayışının yetersizliği ve evrensellik iddiasının anlamsızlığı üzerine başlıca görüşler geliştiren yazarlara rastlanmaktadır. Bu yazarlardan bazıları Karl Mannheim, Hans-Georg Gadamer, M.Weber, M. Heidegger, A.O.Hirschman, Dilthey, Wittgenstein olarak belirtilebilir. Söz konusu düşünürler Hermeneutik (yorumcu) yaklaşımclar olarak, pozitivismin ampiristik bilgi anlayışından farklı olarak kültür-insan olgusu ve dış-ıç bütüncülüğünün temel bilgi kaynağı olduğunu söyleyerek tek boyutlu (madde: ekonomi merkezli bakış açısına sahip) olan Batı pozitivist sosyal bilim anlayışını eleştirirler. Böylece yorumsamacılar; tabiat bilimlerinin davranış kurallarını sosyal hayata aktaran pozitivist paradigmayı (Hekman, 1999. 21–22) kesin olarak kabul-lenmeyerek, onun yerine aydınlanma düşüncesinin tarihsel kültürel önyargılardan arındırılmış olan insan tabiatına yönelik ezeli ve ebedi hakikatler merkezli bir sosyal bilim yöntemi geliştirmek ve insan hakkında bilimsel yasalar formüle etmektedirler. R.

Keat ve J. Urry’in ”Bilim Olarak Sosyal Teori” adlı eserlerinde A.Comte’ci pozitivistizmin birçok şeyi açıkta bırakmış olduğu belirtilmektedir. Buna göre; örneğin A.Comte pozitivistizmi, sosyal bilim alanında hem psikolojiyi hem de soyut doğası ve yaşamın ekonomik yönünü merkeze aldığından, politik ekonomiyi dışlamış olduğundan o zavallı bir durumdadır (Keat ve Urry, 2001:122). Bu değerlendirmeler çerçevesinde “pozitivist anlayışının toplumda, insan-kültür-sezgi-dış davranış etkileşiminde gerçeği ortaya koyabilecek bilimsel bilgi üretme yöntemden yoksunluğu ortaya bilimsel kanıtlarıyla” (Akın vd., 2007: 41) çıkmış olmaktadır.

Berger ise Batı toplumunda pozitivist mahreçli kapitalist-liberalist toplum anlayışının, paradigmasının sekülerleşme olgusunun dine yönelişleri engelleme konusunda kuramsal yetersizliği ve insan-toplum-kültür (iman) konusundaki açmazları sonucu, genelde başarısızlığa uğradığını belirtir. Berger buna karşın sekülerizme tepki gösteren, “tabiatüstü” inanç ve uygulamaları olan dini hareketlerin ise başarılı olduklarını ve varlıklarını koruduklarını belirterek sekülerizmi besleyen pozitivist sosyal bilim paradigmasının yetersizliğine buradan hareketle dikkat çekmektedir (Berger, 2006:382).

Brzezinski ise sosyal bilim-kültür ilişkisinden hareketle Batı medeniyet dairesinin çoğunda maneviyattan yoksun sekülerizm ve dolayısıyla onun, inşa etmiş olduğu sosyal bilim anlayışının, kendi kültürel yok oluşunun filizlerini de içinde taşımakta olduğunu belirtir. Buna ilaveten Brzezinski Batı’nın artık hem sekülerizmini de hem de onun insan haklarının en iyi bir şekilde taşıyan medeniyet olduğunu düşünmediği de ifade etmektedir. Bundan dolayı Amerika’nın artık süper güç olduğunu belirten işaretlerin dayanaklarının oldukça zayıf olduğu sonucuna ulaşmaktadır (Brzezinski, 2006:196). Medeniyet-kültür ilişkisini geliştiren ona güçlü açılımlarla bir toplumun ya da medeniyetin lider olmasını sağlayan sosyal düşünce olgusunun Batı’da gerilemesi, Batı’nın (O’nun lideri durumundaki Amerika başta olmak üzere) kültürel çöküşünü hızlandırmaktadır. Bu ise bir yandan Amerika’nın sadece dünya politik önderi olarak kalabilmesi mümkün kılmaktan uzaklaştırırken, öte yandan da O’nun örnek bir sistem olarak kalmasını bile engellemesini mümkün kılmaktadır (Brzezinski, 2006:197).

Hungtinton bir medeniyeti, hem dil, tarih, din, adetler, kurumlar gibi ortak objektif unsurlar vasıtasıyla ve hem de, insanların subjektif olarak kendi kendilerini teşhis etmeleri suretiyle yapmış olduğu tarifi, esasında medeniyet, kültür, özgün sosyal bilim ilişkisinin birbirine bağlı olarak geliştiği anlamına zimni bir vurgu olduğu ifade edilebilir. Bu bağlam da yine Hungtinton medeniyetler birbirlerinden tarih, kültür, dil, gelenek ve en mühimi de din yoluyla farklılaştıklarını belirtmekle, “medeniyetler arasında farklılıklar hakiki değil esastır” da diyerek, kültür-zihniyet farkının, medeniyetler arasında temel esası oluşturduğuna dikkat çeker. Ayrıca bütün bu unsurların, bir medeniyetin sosyal bilim anlayışının özgünlüğünü belirten ana etmenler

olarak belirtilebilir Böylece de medeniyet ilişkisinde zihniyet-özgün sosyal düşünce ilişkisinin önemine yönelik anlamlı bir açıklamanın ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. (Hungtington, 2006:26).

Bu bağlamda günümüzde genel anlamda Batı medeniyet değerlerinin temel ortak özelliklerini taşıyan Batı toplumu/toplamlarıyla, bir Batı dışı toplum olarak Türk toplumu arasındaki farkların en hazin olanı; Batı toplumu mensuplarının doğumlarından ölümlerine kadar kendi kültür ve zihniyet dünyasının bilgi, eğitim ve öğretisi ile belli bütünlüğü yaşamıştır. Ama Türk toplumunda bir gence kendi kültüründen çok Batı kültürünün unsurları ama anlaşılmadan aktarılmaya çalışılır. Böylece Türk toplumunun kültürel bölünmüşlüğü gerçekleşmesinde sağlanmış olmaktadır. Bu çerçeve de Türk toplum paradigmasının Batı paradigması çerçevesinde ele alınmış olduğu ortaya çıkar. Bu ise; bireysellikten ne anlaşılma, reklamcılıktan, kadın haklarından, borsadan, etnik kimlik tanımlamasından, iktisat zihniyeti ve iktisat ahlakından, üretim ve girişimcilik zihniyetine, demokrasi ve siyaset anlayışlarına, din-toplum ilişkisine, toplumun geleceğini milli kültür üzerine inşa edilmesinde en temel toplumsal kurum olan eğitimin felsefe ve metodoloji tercihine kadar pek çok toplumsal konular, Batılı paradigma (Tabakoğlu, 2005:126) içinde yorumlanır ve değerlendirilir hale dönüşür. Bu ise özgün sosyal bilim anlayışını, milli kalkınmayı gerçekleştirecek “büyük adam”ı inşa etmekten hızla uzaklaştırıcı bir etkiyi ortaya koyar.

Hungtington da Batı medeniyetinin sosyal bilim kavramsallaştırmasının Batı dışı toplumlardan farklı olduğunu şöyle ifade eder: “Batılı kavramlar, diğer medeniyetlerdeki muadillerinden esaslı surette farklıdır. Batı’nın, ferdiyetçilik, liberalizm, anayasacılık, insan hakları, eşitlik, hürriyet, hukuk nizamı, demokrasi, serbest piyasa ve kilise ve devletin ayrılması konularındaki fikirleri, İslami, Konfüçyüz, Japon, Hindu, Budist, veya Ortadoks kültürlerde ekseriya fazla bir yankı uyandırmaz”. (Hungtington, 2006:42). Buna göre yaşanan zaman diliminde toplumumuzun atıf çerçevesi daha çok Batı olmaktadır. Batı’nın ayrı bir kültür zihniyet, medeniyet ve insan inşası metodolojisine sahip olmasına rağmen, toplumumuz Batı sosyal düşünce kavramlarıyla milli kalkınmasını, sanayileşmesini, milli savunmasını, “büyük adam”ını yetiştirmesini mümkün görülebilir mi? (Tabakoğlu, 2005:127).

İşte bu soru ve benzerlerine mümkün olan en doğru, kapsamlı ve bütünü kuşatıcı cevaplar bulabilmek için medeniyet, zihniyet ve iktisat konularına farklı sosyal bilimler açısından bakılmasının gerekliliği düşünülmektedir. Böylece hem özgün sosyal bilim anlayışının olgulara bakış farklılıkları hem de hâkim sosyal bilim anlayışı ile bir başka toplumun sosyal düşüncesinin “taklit” ya da “özgünlüğe yönelmesi” durumunda toplumsal kalkınmanın hangi boyutlarda olabileceğinin farklarının ortaya konulması bir ölçüde sağlanabilsin.

Bu açıklamalar çerçevesinde özgün iktisat-özgün sosyal bilim ilişkisi kurulduğunda, Batı medeniyetini kurmuş olduğu A.Comte’ci pozitivist mahreçli liberalist-kapitalist sosyal bilim anlayışı ile onun iktisat ilişkisinde zihniyet itibarıyla

oldukça farklı ilişki seti, teorik çerçeve ve insan ve eşyaya bakış açısı belirlediği gözlemlenebilir.

Batı medeniyeti ekonomi merkezli bir toplumdur. Bu sosyal hayat, ilişkiler, hep ekonominin belirleyiciliğinde gelişir. Bu değer biçimi ise Batının düşünce-değer ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Batı medeniyetinde kapitalist-birey sisteme hayat veren temel unsurdur. Liberalist-kapitalist birey toplumun mülkiyet araçlarına sahiptir. Yani bu sistemde sermaye sahibi bireyin menfaatleri, toplumun menfaatlerinden önünde yer almaktadır. Marksist modelde ise toplumun menfaatleri bireyin menfaatlerinden çok öndedir. Bireyin özel mülk edinmesine izin yoktur. Oysa medeniyetimizin iktisat anlayışına göre hem bireyin mülk edinmesine müsaade edildiği gibi toplumunda ihmal edilmesine izin verilmemektedir. Yani hem toplum menfaati hem de özel mülkiyetin tasarrufuna izin verilmektedir. Bu ise, birey mülkiyetinin devletçe korunmakta olduğu anlamını belirtilir (Şimşek, 2008:21-22). Böylece medeniyetimizin iktisat anlayışı birey-toplum dengesini ifade etmesi bakımından günümüzde dahi Batı medeniyetinin iktisat anlayışından çok daha insani ve sosyal adaletçi bir muhtevası bulunmaktadır. Ancak sorun, Pozitivistik liberalist-kapitalist bakış açısının etkisinde kalmış bir “iktisat” anlayışı ile “Türk toplumunun iktisat anlayışına bakılmış” olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ise Türk toplumu açısından kendi adaletçi, dengeleyici ve dinamik yönü olan ekonomik zihniyetinin yorum açığının belirmesine neden olmaktadır.

İlerleyen zamana karşı yorum açığı artıkça güncelleme ihmal edildikçe özgün sosyal bilimin teorik çerçevesi kısırlaşmaya yol açmakta, bu da zamana uygunluk sorununu kendiliğinde ortaya çıkarmaktadır. Teori yetersizliği ve metot yetersizliği, bunun araçlarından birisi olan kavramsallaştırma ya da kavramsal çerçevesinin kurulamamasına neden olmasından dolayı özgün sosyal biliminin kuşatıcı yönü, Türk toplum kalkınmasında etkin olarak gelişmemektedir (Davutoğlu, 2005:229). Bu durum ise, Türk toplumunun ait olduğu medeniyet anlayışının, iktisat-kültür ilişkisini dengeli kurma yetisinin bulunmadığına yönelik bir güven bunalımını beraberinde getirmektedir. Bu güven bunalımı ise tek taraflı Batı medeniyet değerlerinden hareketle geliştirilen sosyal bilimlere bağlanılarak, Türk toplumunun özgün sosyal sisteminin teorik ve metodik yetersizlik taşıdığı düşüncesinin oluşmasına yol açtığı söylenebilir.

Bu ilişkinin kurulması halinde ise Türk toplumunda; mülkiyet, sermaye, sermaye biriktirme, girişimcilik, finans, teknolojik değişme, mübadele, tasarruf, reel üretim, yatırım, rekabet, şirketleşme gibi bütün iktisat- toplum ilişkisine, özgün kültür açısından değişimi merkeze alan bir gelişmeci zihniyet ile yaklaşım mümkün görülebilmektedir.

Türk toplumunun ait olduğu medeniyet değerlerinin günümüz koşullarında dahi iktisat-toplum-kültür ilişkisine, bütüncül merkezli bakış açısı ile yeni açılımları ortaya çıkarma gücüne sahiptir. Ancak bunun oluşmasının temel koşullarından birisi,

toplumun aydın kesiminin; kendi kültürüne güven duyması, onu medeniyetinin özgün sosyal bilgisi ile tanınması ve bilmesi, başka medeniyetlerin bu konulardaki bilgileriyle mukayese yapabilecek bir konuma yükselmiş bilinçlilik düzeyine sahip olmasına bağlı olduğunu belirtmek gerekmektedir.

SONUÇLAR

Batı medeniyetinin çözülme sürecine girmesi, madde merkezli medeniyet anlayışının artık hegemonyayı koruma ve yaşatmada başarısızlık göstermesi, **O'NUN HASTA ADAM OLMASI** dünya ölçeğinde yeni bir medeniyet sisteminin ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni medeniyetin sistemi kuşkusuz ki madde temelli bir zihniyeti, hareket noktası almaktan uzak olması gerekir. **Çünkü madde temellilik etkinliğini korumuş olsa, mevcut Batı medeniyeti güç ve itibarını kaybetmemesi gerekirdi.** Oysa bu madde temellilik artık bir topluma doğrudan **lider ülke ve yöneten medeniyet** imkânı vermekten hızla uzaklaşmıştır. Dünya bu tecrübeyi 18.yüzyıl ile 21.yüzyıl başlarına kadar yaşamıştır. Madde temellilik, Batı medeniyetini krize sokarak, medeniyeti geliştirici en önemli unsurlardan olan **insan-ahlak** birlikteliğini kaybettirmiştir.

Batı medeniyeti liberalist kapitalist sistemin sanayi hayatında görülen emek sömürüsü, Batılı girişimcinin egosantrik zihniyetle maddeye hâkim olan bir dünya tasavvurundan kaynaklanmış olduğu görülür. Söz konusu sistem, bir taraftan özgürlük derken (kendi girişicisinin maksimum menfaatleri adına) bununla beraber girişim hürriyeti ve mülkiyet hakkının meşru olduğuna dair faydacı ve tek taraflı bir bakışı geliştirmiş olduğu uygulamada görülmekte olduğu söylenebilir. Bunun da egosantrik zihniyetinden dolayı meşru ve gerekli olduğunu söyleyerek, gücünün zayıfı sömürmesini, adeta bir toplumsal gelişme karinesi olarak ortaya koymaktadır.

Batı medeniyetinde iktisadi mahreçli rekabet ve çekişmeye dayalı toplum yapısı oldukça güçlüdür. **Çağdaş iktisatçıların bir kısmı, modern toplumun içinde bulunduğu bunalımın ana kaynağının, madde-mana bütünlüğünün sağlanamaması ve üstün moral seviyesini geliştiren ahlaki değerlerden uzaklaşılması olarak belirtirler.** Bunun sonucunda da insanlar sürekli olarak rekabet hırsı, tamah, bencillik, kıskançlık ve çekişme merkezli sosyal davranış geliştirmektedirler. Çağdaş maddi temelli tek boyutlu modern Batı sistemi, insan karakterinde bulunan hırs ve kıskançlık duygularını tahrik ederek, tüketim ve buna dayalı statü edinmeyi kutsayarak ilerlemektedir. Bu da **insanın, maddi zihniyet örgüsü ile inşa edilen bir sosyal eğitimden geçirilerek başarılmaktadır.** Böylece sadece maddi bakış açısı kazandırılmış modern insan tipinin, her şeyi olduğu gibi tam kapsamıyla ve tam bir “bütünlükçü” esasta görememesine neden olunmaktadır. Bu medeniyet-ahlak merkezli bakış yoksunu olan modernist, küresel sosyal düşünce anlayışı, bu noktada çatışmacı yaklaşımlardan hareketle, özellikle toplumu devamlı olarak parça parça düzeltmek (sadece tümevarımsal yöntem) istediklerinden dolayı bütünlükçü çözüm tarzını kabul

etmemektedirler. Bu durum ise Batı modernist denen materyalistik paganist medeniyetin, kendi elleriyle bir ahlak krizini beslediği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Artık yeni bir medeniyet, bu gözden düşmüş olgu yerine, bu olgunun ihmal ettiği ancak insanlığın ihtiyaç duyduğu, şeyi baş tacı yaparak, gelişmenin dinamiklerini buna göre belirleyecektir. Bu yeni baş tacı unsur ise, madde medeniyetinin ihmal ettiği anti-maddeci düşünen ahlak merkezli insan-toplum etkileşimidir.

Daha önce değinildiği üzere Türk toplum kadim değerlerinin inşa etmiş olduğu iki boyutlu (bütünlükçü) insanın ideal kültür kodlarına göre zihniyet kurgusu; madde-mana bütünleşmesi merkezlidir. Buna göre Türk toplumu, sahip olmuş olduğu geleneksel değer anlayışı ve buna dayalı sisteminin kültür temellerinin çizmiş olduğu anti madde merkezli düşünebilen ama maddeye önem veren iki boyutlu ahlaklı insanın, karakterini inşa etmesi gerekmektedir. Bunu da özgün sosyal bilim anlayışını geliştirerek sağlanmasıyla da; toplumun, çevrenin, sanayinin, bilginin hep bu ortak şuur veya ortak ruhi anlayışla dengeli, bütünlükçü, adaletli farklılıkları bilen ama buna düşmanca tavır takınmayan, bunların yaşamasına da müsaade eden, ancak kendisini de, daima bütün alanlarda dinamik ve gelişmeye açık bir “toplum ve insan” görünümünün ortaya çıkmasını sağlayan “diğerkam toplum” olmasının yolu açılmış olmaktadır. Bunu sağlayıcı ahlaki dinamikler ise yeryüzünde son üç medeniyetin (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam) en genci olan medeniyetimizdeki yapısal özellikleri güncelliğe uygun yeni yorumlarla zenginleştirerek ve onun ideal (model) insan tiplerini ortaya çıkarmasıyla geleneksel toplum değerlerimize ait olma özelliğini taşımaktadır. İşte bu durumda Türk toplumunun çağa hitap eden insanı inşa etme özelliğine sahip bulunan bütüncül kültür anlayışı, aydınlarının kadim değer unsurlarını özüne uygun olarak çağa göre yorumlama kabiliyetlerine bağlı kalmaktadır.

KAYNAKÇA

AKIN, Fetullah; ŞİMŞEK, Osman; ERDEM, Tevfik. (2007), *Türkiye’de Eğitim Sorunu*, Türk Eğitim – Sen Yayınları, Ankara.

Ana Britannica Ansiklopedisi, (1994), Cilt:32.

AYDIN, Mustafa. (2004), *Bilgi Sosyolojisi*, Açılım Kitapevi, İstanbul.

BRAUDEL, Fernand. (2001), *Uygarlıkların Grameri*, (Çev.) M.Ali Kılıçbay, 2.Baskı, İmge Yayınevi, Ankara.

BERGER, Peter L.(2006).Sekülerizmin Gerilemesi, Der: M.Yılmaz.Vadi Yayınları,Ankara.

BİLGİN, Vedat. (2005), “Dünya Sisteminde Değişim”, *Siyaset ve Toplum Dergisi*, S:2, Bahar 2005.

BİLGİSEVEN, Amiran Kurktan. (1994), *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitapevi, İstanbul.

BİLGİSEVEN, Amiran Kurktan. (1995), *Türk İslam Kültüründe Birey ve Cemiyet İlişkisi Ve İslami Kavramlar*, Filiz Kitapevi, İstanbul.

BOLAY, S.Hayri. (1988), *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu Üzerine*, Batı Klasikleri, (Çev.) H.Z.Ülgen, M.E.G.S.B. Yayınları, İstanbul.

BRZEZİNSKİ, Zbiginiew. (2006), *Çatışan Uygarlıklar Esnek Batı'nın Zayıf Surları*, (Der.) M. Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara.

CHOSUDOVSKY, Michel. (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, (Çev.) N.Domaniç, Çivi Yazıları, İstanbul.

COMTE, Auguste. (1964), "The proggres of Civilization trough Three States", *Social Change, sources, patterns and consequences, Social Change*, (Edit Amitai and Eva Etzioni), Basic Boks, Newyork- London.

DAVUTOĞLU, Ahmet. (2005), "Sosyal Bilimlerin Evrenselliğine Yönelik Metodolojik Bir Kritik ve Sosyal Bilimlerin İslamileşmesi", *Bilgi, Bilim ve İslam Tartışalı İlmî Toplantılar Dizisi-2*, İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul.

ERGUN, Doğan. (2004), *Türk Bireyi Kuramına Giriş*, 2.Baskı, İmge Yayınları, Ankara.

ERÖZ, Mehmet. (1982), *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, Filiz Kitapevi, İstanbul.

FEBVRE, Lucien. (1995), *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, (Çev.) M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

FREUND, Julien. (1997), *Beşeri Bilimler Teorileri*, Çev:B.Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.Baskı, Ankara.

HEKMAN, Susan. (1999), *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, Mannheim, Gadamer, Foucault ve Derrida, (Çev.) H. Arslan- B. Balkız, Paradigma Yayınları, İstanbul.

HUNGTİNGTON, Samuel P. (2006), *Medeniyetler Çatışması mı?*, (Der.) M. Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara.

GOODE, William J.; HATT, Paul K. (1973), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları*, (Çev.) Ruşen Keleş, TODAİE Yayınları, Ankara.

KAFESOĞLU, İbrahim. (1989), *Türk Milli Kültürü*, 6.Baskı, Boğaziçi Yayınları İstanbul.

KEAT, Russel, URRY, John. (2001), *Bilim Olarak Sosyal Teori*, (Çev.) Nilgün Çelebi, 2.Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.

LİPSON, Leslie. (2000), *Uygarlığın Ahlaki Bunalımları Manevi Bir Erime mi? Yoksa İlerleme mi?*, (Çev.) Jale Çam Yeşiltaş, Türkiye İş Bankası Yayınları, Genel Yayın no:461, İstanbul.

- MANNHEİM, Karl. (1972), *Essay on The Sociology of Knowledge*, (Ed.) Paul Kecskemeti, Kegan Paul LTD, London,Routledge.
- ÖNER, Necati. (2005), *Zihniyet, Prf. Dr. S.H. Bolay’ a Armağan Kitabı*, Gazi Kitapevi, Ankara.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz. (2002), *İnsan Düşüncesinin Boyutları*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz. (2003), *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü*, Ötüken Yayınları,İstanbul.
- SAİD, Edward. (1998).*Oryantalizm*, (Çev.) Nezihe Uzel, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- SCHMİDT,Alfred. (1983), *History and Structure,An Essay on Hegelian-Marxist and Sturcturalist Theories ofHistory*, The MIT Pres, Cambridge,Massachusetts.
- SOROKİN, A.Pitirim. (1972), *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi*,(Çev.) Mete Tuncay, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ŞİMŞEK, Osman. (2008), *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*, Otorite Yayınları, Ankara.
- TABAKOĞLU, Ahmet. (2005), “Sunuş”, *Bilgi,Bilim ve İslam Tartışalı İlmi Toplantılar Dizisi1-2*, İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- TABAKOĞLU, Ahmet. (2005), “Zihniyet ve Bilgi”, *Bilgi,Bilim ve İslam Tartışalı İlmi Toplantılar Dizisi1-2*, İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- TOPÇU, Nurettin. (1998), *Kültür ve Medeniyet*, Bütün Eserleri-9, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TOYNBEE, Arnold. (1964), “The Nature of the Growth of Civilazitions” **Social Change**, *sources, patterns and consequences*, *Social Change*, (Edit Amitia and Eva Etzioni), Basic Boks, Newyork- London.
- TURHAN, Mümtaz. (1997), *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik*, 3.Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No: 16, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (1988), Cilt: 2, Ankara.
- ÜLGEN, Hilmi Ziya. (1998), *İnsani Vatanseverlik*, Ülken Yayınları, İstanbul.
- ÜLGENER, Sabri F. (2006), *Zihniyet Aydınlar ve İzm’ler*, Toplu Eserleri-4, Derin Yayınları, İstanbul.
- <http://www.semaverdersisi.com/Zihniyet-sorunsali-1054.html>.
- <http://www.akmb.gov.tr/turkce/books/k.%20tatarlari/kuramsalcerceve-1.htm>.